

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

MANEVİYAT ÜZERİNE ETÜTLER

RABI LORD JONATHAN SACKS'İN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Covenant & Conversation yazılarına sağladıkları ve Harry (Chaim) Schimmel'in anısına adanan cömert sponsorlukları için Schimmel Ailesi'ne teşekkürlerimizle. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçeğe değil, altta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Ki Tetse:

Sevginin Sınırları

Kanunlarla yüklü bir *peraşada* bu kanunlardan özellikle biri son derece ilgi çekicidir. İşte o kanun:

Bir adamın, biri sevilen, biri de sevilmeyen [İbranice *senua*; tam çeviriyle "nefret edilen"] iki karısı varsa, [bu kadınların her ikisi] – sevilen ve sevilmeyen – ona oğullar doğurmuşlarsa, ancak *behor* [=ilk doğan] oğul sevilmeyen [kadının çocuğusa; kanun şöyledir: Bu adam,] kendisinde olacak [mal varlığını] oğullarına miras bırakacağı günde, sevilen [kadının] oğlunu, [asıl] *behor* [olan] sevilmeyenin oğluna [tercih ederek] *behorluk* hakkını ona veremez. Aksine; kendisinde bulunan her şeyde, [diğer oğullarına göre] iki kat [miras payı] vermek üzere, sevilmeyen [karısının] oğlu [olan] *behoru*[n yasal haklarını] tanımalıdır; zira [bu oğlu] onun [babalık] kuvvetinin başlangıcıdır [ve bu nedenle] *behorluk* hakkı ona aittir. (Devarim 21:15-17)

Bu kanun hemen akla yatmaktadır. Tanah dönemi Yisrael'de *behor* oğlun, babasının mirasında diğer kardeşlerine göre iki kat paya hakkı vardı.¹ Kanunun bize söylediği şey, bu konunun babanın takdir yetkisi dâhilinde olmadığıdır. Baba bu ayrıcalığı *behor* oğlundan başka bir oğluna aktaramaz; özellikle de bunu, *behor* oğlunu en sevdiği eşinin doğurmuş olmadığı bir durumda, o eşinin oğlunu kayırmak suretiyle yapamaz.

¹ Bu, Yaakov, Reuven ve Yosef'le ilgili anlatımda üstü kapalı olarak ima edilmektedir (bkz. yazının devamı). Hahamlarımız bu kanunu Tselofhad'ın kızlarıyla ilgili anlatımda görmüşlerdir; bkz. Bamidbar 27:7; Baba Batra 118b).

Peraşayı açan üç kanun – savaşta esir alınan bir kadın; yukarıda bahsedilen, *behor* oğlun haklarına dair kanun; ve "inatçı, asi oğul" – hepsi, aile içindeki işlev bozuklukları ile bağlantılıdır. Hahamlarımız bu kanunların, esir bir kadını kendisine eş olarak alan birinin, ev içinde çekişmelerden muzdarip olacağını ve bunun mücrim bir çocukla sonuçlanacağını ima etmek amacıyla özellikle bu şekilde sıralandığını söylemişlerdir.² Yahudilikte evlilik, toplumun temeli olarak görülür. Oradaki bir düzen bozukluğu, başka yerlerde düzen bozukluğuna yol açar. Bu noktaya kadar her şey açıktır.

Ancak yukarıdaki kanunda olağanüstü olan nokta, Tora'daki başlıca anlatımlardan biriyle – yani Yaakov ile iki eşi Lea ve Rahel hakkındaki anlatımla – son derece keskin bir çatışma içindeymiş gibi görünüyor olmasıdır. Aslına bakılırsa, Tora da, ifade kullanımıyla, bu iki konu arasında hataya meydan vermeyen sözel bağlantılar kurmaktadır. Bu imalardan biri, kullanılan zıtlar ikilidir: *auva / senua*; "sevilen" ve "sevilmeyen/nefret edilen". Bunlar Tora'nın Rahel ve Lea'yı tarif ederken kullandığı terimlerin ta kendileridir.

Bağlamı hatırlamaya getirin. Evinden dayısı Lavan'ın yanına kaçan Yaakov, Rahel'e ilk görüşte aşık olur ve onunla evlenebilmek için yedi yıl çalışır. Ne var ki, düğün gecesi Lavan büyük kızı Lea'yı Rahel'in yerine geçirir. Yaakov "Neden beni aldattın?" diye şikâyet ettiğinde, Lavan, kasıtlı bir ironiyle, "Bizim buralarda öyle yapılmaz. Küçüğü

² Sanedrin 107a.

büyükten önce evlendirmeyiz” diye cevap verir.³ Bunun ardından Yaakov, Rahel uğruna yedi yıl daha çalışmayı kabul eder. İkinci düğün ilkinden sadece bir hafta sonra gerçekleşir. Ardından şöyle okuruz:

Ve [Yaakov] Rahel ile de gerdeğe girdi. Rahel’i de Lea’dan daha çok sevdi... Tanrı, Lea’nın sevilmediğini [*senua*] gördü ve onun rahmini açtı. Rahel ise kısır kaldı. (Bereşit 29:30-31)

Lea, *behor* oğluna Reuven adını verir (“Tanrı sıkıntılarımı gördü. Kocam şimdi beni sevecektir.”), ama daha az sevilmenin yarattığı incinmişlik yerli yerinde kalır ve biz bunu, Lea’nın ikinci oğlunun doğumunda okuruz:

Yine hamile kalıp bir oğul doğurdu. “Tanrı sevilmediğimi [*senua*] duydu ve bana bu [oğulu] da bahsetti” dedi. [İkinci oğlunun] ismini Şimon koydu. (Bereşit 29:33)

Tora’da *senua* sözcüğü altı kez geçmektedir.

Bunların ikisi, yukarıdaki anlatımda Lea hakkındadır, diğer dördü ise *peraşamızda*, *behor* oğlun haklarına dair kanunla bağlantılı olarak kullanılmaktadır.

İki konu arasında bundan bile güçlü bir bağlantı daha vardır. Alışılmadık nitelikteki “[babalık] kuvvetinin başlangıcı” ifadesi Tora’nın bütününde yalnızca iki yerde karşımıza çıkmaktadır: Burada, Ki Tetse *peraşasında* (21:17): “zira [bu oğlu] onun [babalık] kuvvetinin başlangıcıdır”; ve Yaakov’un *behoru* olan, Lea’nın doğurduğu Reuvenle ilgili olarak:

“Reuven, *behor*umsun sen; gücüm ve [babalık] kuvvetimin başlangıcısın. Mevkide en üstün ve güçte en üstün.” (Bereşit 49:3)

Bu sağlam ve sözel paralellikler nedeniyle, dikkatli bir okuyucu, *peraşamızdaki* kanunun içinde, Yaakov’un kendi oğulları karşısındaki tutumu hakkında geriye yönelik bir yorum görmekten kendini alamayacaktır. Ne var ki, Yaakov’un o tutumu, burada kanun olarak belirtilenin tam aksi gibi görünmektedir. Zira sonuçta Yaakov, *behorluk* hakkını, daha az sevdiği eşi Lea’nın doğurmuş olduğu asıl *behor* oğlu olan Reuven’den, sevdiği eşi Rahel’in *behor* oğlu olan Yosef’e *aktarmıştır*. Şöyle demiştir Yaakov, Yosef’e:

“Şimdi; Mısır’a – sana – gelişimden önce, Mısır Ülkesi’nde sana doğan iki oğlun benim

sayılacaklar. Efrayim ve Menase, benim için tıpkı Reuven ve Şimon gibi olacaklar.” (Bereşit 48:5)

Reuven’in iki kat pay alması gerekiyordu, ama onun yerine bu pay Yosef’e gitmiştir. Yaakov, Yosef’in iki oğlunun her birini, mirasında tam bir pay elde etmeye hakkı olan varisler olarak tanımıştır. Böylece Efrayim ve Menase’nin her biri kendi başına bir kabile haline gelmiştir. Başka bir deyişle, Devarim ile Bereşit arasında bariz bir çelişki var gibi görünmektedir.

Bunu nasıl çözümleriz? Bir olasılığa göre, her ne kadar Hahamlarımızın bir ilkesine göre Atalar [Avraam, Yitshak ve Yaakov] Tora’nın bütününe, henüz verilmeden bile önce yerine getiriyor idilerse de, bu yalnızca genel anlamda olmuştur. Başka bir deyişle, her kanun, Sinay’daki antlaşmanın öncesinde ve sonrasında tamı tamına aynı kalmamış olabilir. Örneğin, Ramban, Yeuda ve Tamar hakkındaki anlatımın, Devarim’de ayrıntılarıyla verilen *yibum* evliliğinin biraz farklı bir şeklini tarif ettiğine işaret eder.⁴

Her halükârda, Bereşit ile daha sonraki bir kanun arasındaki tek çelişki bu değildir. Başkaları da vardır ki bunun en belirginini, Yaakov’un, aynı zamanda iki kız kardeş ile evlenmiş olmasıdır ve bu, Vayikra 18:18’de kesin bir dille yasaklanmış bir durumdur. Ramban’ın bu konudaki çözümü – ki bu, onun Yahudi kanunu ile Erets Yisrael arasındaki bağlantıya dair radikal denebilecek görüşünden kaynaklanan zarif bir çözümdür – ataların Tora’yı yalnızca Erets Yisrael’in içinde yaşadıkları sürece gözettileri şeklindedir.⁵ Yaakov, Lea ve Rahel ile Erets Yisrael’in dışında, Lavan’ın [günümüzde Türkiye sınırları içinde bulunan] Haran’daki evindeyken evlenmişti.

Abravanel oldukça farklı bir açıklama verir. Onun önermesine göre Yaakov, iki kat payı Reuven’den Yosef’e, bunu yapmasını kendisine Tanrı söylediği için aktarmıştır. Dolayısıyla, Ki Tetse’deki kanun, Yosef’le ilgili olayın bir emsal değil, istisna olduğunu açıkça belirtmek amacıyla verilmiştir.

Ovadya Sforno, Ki Tetse’deki yasağın yalnızca, *behorluk* hakkı aktarımının, babanın bir eşini diğerine tercih etmesi sebebiyle gerçekleştiği takdirde geçerli olduğu önermesinde bulunur. Başka

³ Bkz. Bereşit 29:25-26. Bu, Yaakov’un, Esav’ın *behorluk* hakkını satın almasına ve onun *berahasını* almasına yönelik bir imadır.

⁴ Bkz. Ramban’ın Bereşit 38:8 açıklamaları. [Ç.N.: Tora’nın bir kanununa göre, eğer evli bir erkek, ardında çocuk bırakmadan ölürse, kardeşlerinden biri onun dul eşiyle evlenir. Bu evliliğe *yibum* adı verilir. Ayrıntılar ve alternatif için bkz. Devarim 25:5-10.]

⁵ Ramban’ın Bereşit 26:5 açıklamaları.

bir deyişle Sforno'ya göre, eğer *behor* oğul, kanuni ayrıcalığını kaybetmesine yol açacak bir kabahatten dolayı suçluysa, o zaman bu yasak geçerli değildir. Yaakov'un ölüm döşeğinde Reuven'e söylediklerinin anlamı da budur: "Su gibi istikrarsız; artık ilk olmayacaksın. Çünkü babanın yatağına çıktın ve onu ihlal ettin – döşeğime çıktın!" (Bereşit 49:4). Bu, Divre Ayamim kitabında açıkça ifade edilmiştir: "Reuven... *behor*du, ama babasının yatağını ihlal ettiği zaman, *behorluk* hakları, Yisrael'in oğlu Yosef'in oğullarına verilmişti" (Divre Ayamim I 5:1).

Yine de, tamamen farklı türden bir açıklamanın varlığı olasılık dışı değildir. Tora'yı benzersiz kılan, onun hem *kanun* (ki "Tora" sözcüğünün başlıca anlamı budur) hem de *tarih* hakkında bir kitap olmasıdır. Başka yerlerde bu ikisi birbirinden oldukça farklı alanlardır. Bir yanda kanun vardır; "Ne yapabiliriz ve ne yapamayız?" sorusuna cevap verir. Diğer yanda da tarih vardır; "Neler oldu?" sorusuna cevap verir. Bu ikisi arasında bariz hiçbir ilişki yoktur.

Yahudilikte ise öyle değildir. Birçok örnekte, özellikle de *mişpat*, yani medeni kanunda, kanunla tarih arasında, neler yapmamız veya yapmamamız gerektiği ile nelerin olup bittiği arasında bir bağlantı vardır.⁶ Örneğin, Tanah kanununun önemli bir kısmı doğrudan Bene Yisrael'in Mısır'daki kölelik deneyiminden türer. Bir anlamda mesaj şöyledir: Atalarımız Mısır'da bundan dolayı acı çekmişlerdi. Dolayısıyla bu şekilde davranmayın. Çalışanlarınıza baskı uygulamayın. Bir Yisrael mensubunu ömür boyu bir köleye dönüştürmeyin. Hizmetkâr veya çalışanlarınızı haftada bir günlük istirahattan yoksun bırakmayın. Ve saire.

Tanah kanununun bütünü böyle değildir; ama bir kısmı böyledir. Tecrübeyle öğrenilmiş olan hakikati, tarihin dersleriyle şekillenen adaleti temsil eder. Tora, geçmiş, geleceğe yönelik bir rehber olarak alır; bunlar birçok kez pozitif, ama bazen negatif nitelikte örneklerdir. Bereşit bize, başka şeylerin yanında, Yaakov'un Lea'dan çok Rahel'e ve Lea'nın *behoru* Reuven'den çok Rahel'in *behor'u* Yosef'e olan düşkünlüğünün, aile içinde sürekli bir çekişmenin sebebi haline geldiğini anlatmaktadır.

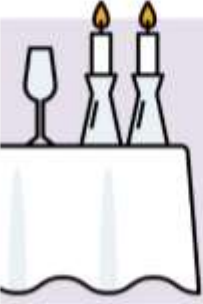
Bu çekişme kardeşlerin Yosef'i neredeyse öldürmelerine ve fiilen köle olarak satmalarına yol açmıştır. İbn Ezra'ya göre, Reuven'in soyunun hissettiği incinmişlik duyguları birkaç nesil boyunca devam etmiştir ve her ikisi de Reuven kabilesine mensup olan Datan ve Aviram'ın, Korah'ın isyanında kilit isimler haline gelmelerinin de sebebidir.⁷

Yaakov yaptıklarını bir sevgi ifadesi olarak yapmıştı. Rahel'e yönelik duyguları, tıpkı onun büyük oğlu Yosef'e olan duyguları gibi, çok güçlüydü. Sevgi Yahudilikte merkezi bir yere sahiptir: yalnızca karı-koca arasındaki, ebeveyn-evlat arasındaki sevgi değil, Tanrı'ya, akrana ve yabancıya yönelik sevgi de buna dâhildir. *Ancak sevgi yeterli değildir*. Aynı zamanda adaletin olması ve kanunun tarafsız bir şekilde uygulanması da şarttır. İnsanlar kanunun hakkın yanında olduğunu hissetmelidirler. Bir toplumu sadece sevgi üzerine kurmak mümkün değildir. Sevgi birleştirir, ama aynı zamanda böler de. Daha az sevilen tarafı, terk edilmiş, ihmal edilmiş, gözden çıkarılmış, "nefret edilmiş" olma hissiyle bırakır. Ardında çekişme, kıskançlık ve bir şiddet ve intikam girdabı bırakabilir.

Tora'nın, *peraşamızdaki* kanunu Yaakov ve oğullarının Bereşit'teki hikâyeleriyle ilişkilendirmek üzere sözel ipuçları kullanarak bize söylediği şey işte budur. Tora bu şekilde bize kanunun keyfi olmadığını bildirmektedir. Kanunun kökleri, tarihi tecrübenin içinde yer alır. Kanunun kendisi bir *tikundur*; geçmişte yanlış gitmiş olan şeyleri nasıl düzelterek gösteren bir yoldur. Sevmeyi öğrenmemiz gerekir; ancak hem sevginin sınırlarını ve hem de gerek toplumda gerekse de aile içinde adaletin hakkaniyet şeklinde tezahürünün önemini de öğrenmemiz şarttır.

⁶ Robert Cover'in "Nomos and Narrative" adlı ünlü makalesinin konusu budur (Harvard Law Review 1983-1984; http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3690&context=fss_papers adresinden ulaşılabilir). Cover'in görüşüne göre, "Kendisine bir yer tayin eden veya anlam veren anlatımlardan kopuk halde var olan hiçbir kanuni kurum veya talimat yoktur. Her anayasa için bir destan, her On Emir için bir Kutsal Kitap vardır".

⁷ İbn Ezra'nın Bamidbar 16:1 açıklaması.

Şabat Sofrasında

1. Yaakov ve ailesinden kendi yaşamlarımız için hangi dersi öğrenebiliriz?
2. Bazen bir kişi sevgi nedeniyle belli bir karar verir; ancak sonuçta bunun yanlış karar olduğu ortaya çıkar. Aklınıza böyle bir durumun yaşandığı bir zaman geliyor mu?
3. Sevgi neden yeterli değildir? Toplum içinde başka hangi değerlere ihtiyacımız vardır?

• Bu sorular, Rabi Sacks'ın bu haftaki Covenant & Conversation yazısının **Family Edition** versiyonundan alınmıştır. Nesilleri birbirine bağlayan, interaktif bir öğrenim için bu versiyonun bütününe şu bağlantıdan ulaşabilirsiniz: <https://www.rabbisacks.org/covenant-conversation-family-edition/ki-teitse/the-limits-of-love/>

Family Edition şimdi Türkçe!